

HELAL TURİZM (OTEL) İŞLETMECİLİĞİNDE GEREKLİ KRİTERLER

Ali BATU*

Emekli Öğretim Üyesi (Prof. Dr.) Gıda ve Gastronomi Bilimi Uzmanı, Gastro Food Academy, Antalya, Türkiye

MAKALE BİLGİSİ

Geliş tarihi: 22 Aralık 2022
Düzeltilme tarihi: 31 Ekim 2023
Kabul tarihi: 28 Kasım 2023

Anahtar Kelimeler:

Helal Turizm, İslami Otel,
 Helal Gıda,
 Helal Otel İşletmeciliği

ÖZET

Çalışan insanlar belirli bir süre sonra tatil yapma ihtiyacı duyarlar. Ancak dindar Müslümanlar tatillerinde de dini görevlerini yerine getirmek ister. Bunun için helal oteller tercih konusudur. Helal oteller, Müslüman misafirlere dini vecibelerini rahatça yerine getirebilmeleri için uygun bir ortam sağlamayı hedefler. Bu bağlamda, helal otel işletmeciliğinin sağlaması gereken kriterler şunlar olabilir: Helal otellerde yiyecek ve içecekler, alkol-süz ve helal malzemelerle hazırlanmalıdır. Alkol, domuz eti ve diğer haram malzemelerin kullanımından kaçınılmalıdır. Tesiste cinsiyet ayırımına dikkat edilmelidir. Yüzme havuzları, plajlar, mescitler gibi alanlarda kadın ve erkekler için ayrı bölgeler veya hizmet saatleri düzenlenmelidir. Tesiste düzenlenen etkinlikler, İslami prensiplere uygun olmalıdır. Müstehcen içerikten uzak, ahlaki değerlere saygılı etkinlikler tercih edilmelidir. Helal otellerde, misafirlerin ibadetlerini yerine getirebilmeleri için mescit ve ibadet alanları bulunmalıdır. Bu alanlar, temiz ve sükûnete uygun olmalıdır. Otel çalışanları, Müslüman misafirlere hizmet sunarken İslami prensiplere saygılı olmalıdır. Bu konuda personel eğitimleri düzenlenmelidir. Helal oteller, genel temizlik ve hijyen standartlarına titizlikle uymalıdır. Özellikle gıda hazırlığı ve servisi sırasında hijyen kurallarına dikkat edilmelidir. Otel misafirlerine, otelin İslami konseptini anlatan broşürler veya bilgilendirme materyalleri sunulmalıdır. Misafirlerin İslami kurallara uygun bir tatil geçirmeleri için gerekli bilgiler sağlanmalıdır. Bu yüzden İslami otellerde gıda üretimi ve hizmet sunumu sırasında helal kriterlerin uygulanmasına mutlaka dikkat edilmesi gereği vardır. Bu bağlamda makalede, helal otel işletmeciliğinin sağlaması gereken kriterler üzerinde durulmuş ve uygulamada karşılaşılan bazı sorunlara dikkat çekilmiştir.

HALAL TOURISM (HOTEL) MANAGEMENT AND THE REQUIRED CRITERIA

Keywords:

Halal tourism, Islamic hotel,
 halal food,halal hotel management

ABSTRACT

Working individuals feel the need to take a vacation after a certain period time. However, devout Muslims also want to fulfill their religious duties during their holidays. For this reason, halal hotels are a preference. Halal hotels aim to provide a suitable environment for Muslim guests to fulfill their religious obligations comfortably. In this context, the criteria that halal hotel management should provide may include the following: Food and beverages in halal hotels should be prepared with alcohol-free and

*Sorumlu Yazar: Ali Batu, E-mail: alibatu42@gmail.com Orcid: <https://orcid.org/0000-0003-3628-7747>

halal ingredients. The use of alcohol, pork, and other forbidden substances should be avoided. Gender segregation should be observed in the facility. Separate areas or service hours for women and men should be arranged in places such as swimming pools, beaches, and prayer areas. The events organized in the facility should comply with Islamic principles. Events free from explicit content and respectful of moral values should be preferred. In halal hotels, there should be prayer areas and worship spaces for guests to perform their religious duties. These areas should be clean and peaceful. Hotel staff should respect Islamic principles when serving Muslim guests. Staff training should be organized on this subject. Halal hotels must strictly adhere to general cleanliness and hygiene standards. Attention should be paid to hygiene rules, especially during food preparation and service. Brochures or informational materials explaining the Islamic concept of the hotel should be provided to hotel guests. Necessary information should be provided for guests to have a holiday in accordance with Islamic rules. Therefore, it is imperative to pay attention to the implementation of halal criteria during food production and service in Islamic hotels. In this context, the article focuses on the criteria that halal hotel management must provide and highlights some issues encountered in practice.

1.Giriş

İnsan, kâinatın, en şerefli ve en donanımlı varlığı olarak yaratılmıştır. Yüce Yaratıcı, insanı hareket edebilme, yürüyüp gezebilme yeteneğiyle donatarak yaratılanların en şerefli olarak yaratmış ve ayrıca tüm yeryüzünü insanın emrine vermiştir. Bu durum "O yüce Allah göklerdeki ve yerdeki her şeyi kendi katından (bir nimet olarak) sizin hizmetinize verendir" (Casiye 45/13) ayet-i kerimesinden anlaşılmaktadır. İşte emrine verilen tüm bu nimetlerden cesaret alan insan pek çok çeşit araç ve gereçleri geliştirerek sürekli hareket halinde olmuştur (Akpınar, 2017). Bu yüzden tatil zamanı yaklaştıkça insanlar tatilini nasıl değerlendireceklerini düşünmeye başlar. Muhafazakâr ve dindar olarak nitelendirilen bireyler, diğerlerine göre daha hassas bir dini inanç yapısına sahiptir ve tatil yerlerini tercihlerini inançları ve yaşam tarzları doğrultusunda İslami şartlara uygun yerlerden yana kullanmaktadır. Bu kapsamda, dindar aileler tatil yaparken dini vecibelerini yerine getirebilecekleri uygun bir ortam arayışındadır. Ülkemizde son zamanlarda hızla artan İslami (helal) tatil otelleri, özellikle muhafazakâr veya dindar profildeki bireyler

için cazip bir alternatif sunmaktadır (Batu, 2018).

Muhafazakâr veya dindar Müslüman toplumun gün geçtikçe İslam bilinci artmış ve ekonomik durumu da giderek iyileşmeye başlamıştır. Bu yüzden tatil yapma imkânları da elverişli hale gelmiş olup kendilerine uygun tatil mekânları aramaya başlamışlardır. Ancak uzun bir süredir var olan tatil beldelerinin veya otellerin büyük bir çoğunluğu genellikle dindar aile yapısına uygun olmamıştır. Bu nedenle, muhafazakâr ve dindar kesim olarak nitelendirilen, dini inançları veya yaşantılarına hassasiyet gösteren insanlar bu tatil yerlerinden istedikleri gibi faydalanamamışlardır. Sonuç olarak, kendilerine uygun tatil yapabilecekleri otelleri aramaya başlamışlardır. Bu talebin gerçek adı, "İslami (helal) tatil" veya "helal turizm" olarak ortaya çıkmaktadır (Batu, 2018). Dolayısıyla İslami yaşam konularında hassasiyet gösteren tatilciler, genellikle İslami otelleri tercih etmektedirler. Bu nedenle, bu makalenin amacı; İslami tatil ve helal otelin ne olduğu üzerinde durarak "İslami tatil" ve "helal turizm" in gerektirdiği temel şartları belirtmektir.

Helal, dini bir terim ve yaşam tarzıdır. İslam dininin gerektirdiği uygulamalara özel yaşantısında yer veren gerçek bir dindar Müslüman, iç hayatının her aşamasında olduğu gibi dinlenme ve tatil zamanında da helal ve İslami esaslara göre hareket etmek ister. nkn gerçek bir Müslüman helalinden kazandığı bir kazancı haram yolda harcamak ve tktmek asla istemez (Batu, 2018). Helal kavramı, günümüzde evrensel bir kabul gören bir gerçek haline gelmiştir. Özellikle gıdalar için alınan "helal sertifikası" Müslümanların sınırlama olmaksızın tktebileceği ürünleri ifade eder. Helal kavramı genel olarak "Allah'ın kullarına izin verdiği her türlü davranış kalıplarını" ifade eder. Diğer bir deyişle, Allah'ın (C.C.) yasakladığı her türlü davranış kalıbı haram, izin verdiği her Şey ise helal olarak kabul edilir (Batman, 2015). Helal kavramı, yalnızca yiyecek ve içeceklerin İslami kurallara uygunluğunu ifade etmekle sınırlı değildir. Dindar bir Müslüman birey, tükettiği her gıdanın kaynağını, üretim yöntemini, içerisinde bulunan bileşenleri ve katkı maddelerini bilmek ister; bu konuda oldukça duyarlıdır (Batu, 2015). İnanan bir Müslüman, hayatını Allah'ın (C.C.) Kur'an'da belirtilen prensipler doğrultusunda Őekillendirmek arzusundadır. Bu nedenle, Allah'ın (C.C.) yasakladığı davranışlardan kaçınmayı tercih eder. Bu hassasiyet, milyonlarca dindar Müslümanın, İslam inancı ve kültürü doğrultusunda yaşam srmelelerini ve yiyecek-içecek tercihlerini belirlemelerini sağlar (Batu, 2022).

2. Ayet ve Hadisler Perspektifinde Seyahat

Turizmin dinsel ve maneviyat odaklı içeriği bağlamında, hac tarihsel perspektifte turizmin temel itici gücü ve ana yaklaşımı olarak kabul edilir. Günümüzde, dini tu-

rizm olarak adlandırdığımız olđu, bu temel üzerine inşa edilmektedir. Din, Müslümanların günlük yaşantılarını etkiler ve dolayısıyla seyahat tercihlerine de doğal olarak yön verir (Jafari ve Scott, 2014). Allah'a (C.C.) yönelik yapılan seyahatler, sadece kutsal mekanlara yapılan ziyaretleri değil, aynı zamanda Allah'ın emir ve yasaklarına uygun olarak seyahat edilebilecek destinasyonları ve gerçekleştirilebilecek faaliyetleri de kapsar. Bu konuyla ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de Őöyle buyrulmaktadır: "De ki: 'Yeryüzünde dolaşın da Allah'ın başlangıçta yaratmayı nasıl yaptığına bakın. Sonra Allah (aynı Şekilde) sonraki yaratmayı da yapacaktır. Őp-hesiz Allah'ın gücü her Őeye hakkıyla yeter" (Ankebut/20). 'Yer yüzünde dolaşıp gzlemediler mi ki, düşünecek kalpleri, işitecek kulakları olsun. nkn gerçekte gözler değil, gğslerdeki kalpler (kalp gözleri) kr olur' (Hac, 22/46).

Turizmin Kur'an-ı Kerim'deki bir diğer bahsedilen biçimi "rihle"dir. Rihle, Arapların ticaret amacıyla yaptığı seyahati tanımlayan bir terim olup Kur'an-ı Kerim'de Őu Şekilde ifade edilir: "Kureyş'i ısındırıp alıştırdığı; onları kışın (Yemen'e) ve yazın (Őam'a) yaptıkları yolculuğa ısındırıp alıştırdığı için, Kureyş de, kendilerini besleyip açlıklarını gideren ve onları korkudan emin kılan bu evin (Kbe'nin) Rabbine kulluk etsin" (Kureyş/2). Rihle, ticari bir seyahati ifade etse de, aynı zamanda manevi bir seyahati de işaret etmektedir (Samori ve ark., 2016). Müslümanlardan, seyahatleri için kâinatın yaratıcısı Allah'ın (C.C.) emir ve yasaklarına uymaları beklenirken, aynı zamanda bu seçimi kendi düşünce ve iradeleriyle yapmaları da istenir. İy ile kötü, doğru ile yanlışı belirleme konusundaki kararlar kullara bırakılmıştır. Bu konuyla ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de Őu Şekilde buyrulmuştur: "De ki: 'Yery-

zünde gezin dolaşın da Peygamberleri yalanlayanların sonu nasıl olmuş bir görün' " (En'am, 6/11).

Hız. Muhammed (S.A.V.)'in seyahatle ilgili hadisleri řu şekildedir. "Nesebinizden sıla-i rahim (akrabaları ziyaret) yapacaklarınızı ğrenin. Zira sıla-i rahim, akrabalarda sevgi, malda bolluk, mrde uzamadır." (Buhari, Edep, 12). "şüphesiz benim mmetimin seyahate çıkması Allah yolunda mücahede etmektir" (Ebu Davud, Cihad, 6).

3. Helal Tatil Nedir ve Neden Helal Turizm?

"Helal tatil" olarak adlandırılan tatil yapma şekli, İslami inanca ve kurallara uygun bir şekilde tatil yapmak isteyenler için ortaya çıkmıştır. Bu tür tatillerde, tüketicilerin konakladıkları otellerde ibadetlerini rahat bir şekilde gerçekleştirebilecekleri odaların olması, otelde alkollü içecek bulunmaması, kadın ve erkeklerin ayrı kullanabileceği yüzme havuzları ve özel aile hizmetlerine dikkat edilmesi gibi unsurlar daha çok önem taşımaktadır (Tourismtoday, 2015). Helal tatil, İslami inançlara uygun bir tatil deneyimi sunmayı amaçlayarak, bu özel taleplere duyarlı bir turizm alternatifini olarak ortaya çıkmıştır. Son zamanlarda sıkça duyulan helal turizm kavramı, aslında İslami şartlara uygun otellerde gerçekleştirilen tatiller için kullanılan bir tanımdır. Bu tür otellerde, haram olarak bilinen alkol ve domuz eti gibi ürünler kesinlikle yer almamalıdır. Helal turizm konseptinde hizmet veren işletmeler, İslami kurallara uygun bir şekilde yaşayan hem yerli hem de yabancı turistlere hizmet sunma sorumluluğuna sahip olmalıdır (Pavlova, 2011). Ayrıca, herhangi bir şüpheye yer bırakmayacak şekilde helal olması şüpheli olan her yiyecek ve ieenin, helal belgeli tedarikçilerden veya üre-

ticilerden sağlanmış olması gerekmektedir (Batu, 2018).

İslam inancını hayatlarının merkezine koyan kadınlar arasında tercih edilen tesettür, onların yıllar boyunca birçok fırsatı kullanmaktan geri kalmalarına neden olmuştur. Örneğin, belli bir süre üniversitelerde okumalarına engel olunduğu gibi yıllar boyunca önemli tatil beldelerinde kendilerine yer bulamamışlardır. Normal hayatlarında dini inançları gereği tesettürlü olan bayanlar bu tür giyinmekten hiç de rahatsız olmayıp bu kıyafetlerini severek kullanmışlardır (Batu, 2018).

İnsanın yaratılış özelliklerine ve yapısına uygun olarak dinlenmesi ve eğlenmesi en doğal haklarından. İslami kural ve inanışlar, dünya hayatı için yaşamın her alanını düzenler. Bu kurallar ve inanışlar, bireyin hayata sıkı sıkıya tutunmasını ve yaşadıklarından ders almasını sağlar. Yoğun iç temposu içinde, bireyin İslami kurallara uyarak seyahate çıkması ve tatil yapması, kişiye rahatlatır ve yeni iç döneme hazırlar (Pamukçu, 2017). İnanan kişiiler, inanç sistemlerine uygun olarak zamanlarını geçirmek ve gönüllerince tatil yapmak isterler. İnsanlık tarihi boyunca dini inançların var olması, insanların seyahat etmeleri için farklı bir motivasyon türünü ortaya çıkmıştır. Son yıllarda bile dindar insanların en önemli sorunlarından birisi gönüllerince tatil yapamamalarıdır. Bu da dindar insanların hayatlarında önemli bir sorun oluşturmaktadır. Tatilini en iyi şekilde geçirmek isteyen mtedeyin kesim için özenle sunulan tatil hizmetleri, kadın ve erkeklerin ayrı beklentilerini en doğru şekilde karşılamaya zen göstermektedir. Daha nceki yıllarda tesettürlü oldukları için tatil yerlerine gitmelerine rağmen havuza ve denize giremeyen kadınlar, "İslami (helal) oteller" sayesinde

bu tatilin keyfini çıkarabilmektedirler (Batu, 2018).

Helâl turizm konsepti ulusal yazında zaman zaman “muhafazakâr turizm”, “mütedeyyin turizm”, “helal turizm” ya da “İslami turizm” başlıkları altında toplanmaktadır (Oflaz, 2015). Helâl turizm, İslami değerlere bağlı turizm türü olarak bilinmektedir (Hassan, 2007). Helâl turizm ile sadece helâl konseptli konaklama tesisleri düşünülmemelidir. Helâl turizm ilk başlarda helâl finans ve helâl kozmetik olarak ortaya çıkmış, daha sonra helâl marketlerle genişlemiş ve ardından muhafazakâr işletmelerin sunmuş olduğu konaklama hizmetleriyle büyümüştür. Son zamanlarda ise helâl turlar ve helâl ulaşım gibi yeni kavramların da literatüre girmiş olduğu gözlemlenmektedir (Zulkifli ve ark., 2011; Tekin, 2014). Helâl tatil, helâl konseptli konaklama tesisleri ile sağlanabilir. Bu tesisler, İslam dininin emir ve yasaklarına göre dizayn edilmiş olup, yiyecek ve içeceklerde alkol veya haram kabul edilen (domuz eti, sürüngen hayvanlar gibi) ürünlerin yer almadığı, kadın ve erkeklerin etkinlik alanlarının ayrı olduğu ve ibadetlerini kolayca yapabilecek oldukları konaklama tesisleridir (Batu, 2015).

İslami tatil kendisini dindar olarak belirtilen Müslüman toplumun tanımlamış olduğu ve hedefi tam kalbinden vuran bir ifadedir. Muhafazakâr denildiğinde helal-haram kavramları takva düzeyinde ele alınabilir (Vikipedia, 2016). Her ne kadar otel reklamlarında muhafazakâr otel ibareleriyle tanıtım yapılıyor olsa da bu otellerin tamamı muhafazakâr toplumun helal otelcilik bağlamındaki tüm isteklerini tam olarak karşılama durumu olmamaktadır. Ancak güvenilir kuruluşlardan helal otel işletmeciliği belgesi almış olanlar bu şüpheli durumun dışındadır.

4. Helal Turizmin Dünyada ve Türkiye’de Yeri ve Önemi

Helâl turizm işletmeciliği esaslarında ortaya konmaya çalışan standartlar ancak asgari ölçütleri oluşturabilir. Helâl turizm konusunun iki önemli ayağı var. Biri turizm, diğeri İlahiyat (helal olması)’tır. Yapılan araştırmalarda İslami hassasiyetleri bir kalıba sığdırmak ve herkesin beklentilerini aynı düzeyde karşılamak çok zor bir durumdur (Batman, 2017). İslami otel, genelde dindar ailelerin İslam inancına ve şartlarına uygun şekilde tatil yapabilecek oldukları oteller için kullanılan bir kavramdır. Bu oteller; dini özellikleri göz önünde bulundurarak hizmet veren, dini bakımdan hassas insanların şüphe duymadan yararlanabileceği otellerdir. Bu tesisler, sundukları hizmetlerde İslami kurallara uygun şekilde hareket etmektedirler. Böylece dindar bir Müslüman İslam’ın yasaklamış olduğu haram olan yiyecek ve içeceklerin helal olanlar ile karışma tereddüdünü yaşamadan tatilinin keyfini çıkarabilir (Batu, 2018).

4.1. Dünya’da Helal Turizm

Helal turizm pazarı son zamanlarda dünyanın en büyük umut vadeden pazarlarından biri olarak kabul edilmektedir. Küresel Müslüman Seyahat Endeksi (GMTI) Müslüman turistlerin küresel ekonomiye 300 milyar dolarlık harcamayla 2026 yılına kadar yerel ve uluslararası alanda 230 milyona ulaşmasının beklendiğini belirtmektedir (Battour ve ark., 2021).

Dünya genelinde "helal tatil" hizmeti sunan otel sayısı yaklaşık 350 iken, bunun 160'ının Türkiye’de bulunduğu belirtiliyor. Turizm sektörünün yıllık parasal büyüklüğünün 5 yıl içinde 200 milyar dolara ulaşması öngörülmektedir. Uzmanlara göre, Türkiye'nin dünyada yaygınlaşan

helal turizm potansiyelini etkili bir şekilde kullanması durumunda, 2023 hedefi olan 50 milyar dolarlık turizm gelirine rahatlıkla ulaşabilir ve bu gelirin yaklaşık yüzde 30'u helal turizmden elde edilebilir (Türkiyeturizm, 2016). Bu sayede Türkiye'de ve dünyada turizmde yeni bir trend başlamış olup, ilerleyen yıllarda bu trendin daha da hızlanarak artması beklenmektedir. Özellikle 2016'daki krizle birlikte, helal konseptli otellerin sayısını artırarak hizmet kalitesini de iyileştirmiştir. Bunun yanında helal olma güveni de pekiştirilerek helal turizme ivme kazandırmıştır (Tourismtoday, 2015).

“Turizm dinamik bir yapıda olup, insanların sürekli değişen isteklerine ve ihtiyaçlarıyla ilişkili olarak çeşitlenmekte olup dünya genelinde yaklaşık 1,6 milyar insanın İslam dinine inanmış olduğu göz önüne alınırsa helal turizm dünya turizm piyasasında oldukça önemli bir yerdedir (Tekin, 2014; Oflaz, 2015). Dünya genelinde Müslüman nüfus ve alım gücünün hızla artması, seyahat ve turizm sektöründeki rollerini değiştirmeye başlamıştır. Bu değişim, turistik destinasyon ülkelerinin dikkatini çekmiştir (Çetin, 2017). Ayrıca, helal turizmin yıllık büyüme oranının, küresel turizm pazarının büyüme hızından (yaklaşık %3.8) daha yüksek olduğu, yaklaşık %4.8 olarak gözlemlenmektedir (Arpacı ve ark., 2015). Günümüzün küresleşen dünyasında turizm birçok ülke için önemli bir gelir kaynağı haline gelmiştir. Bu nedenle, bu dinamik ve gelişmekte olan pazara hitap etmek için özel helal turizm ürünleri ve hizmetleri geliştirmeye ihtiyaç vardır. Malezya, Türkiye ve daha birçok ülke, Müslüman turistlerin dini inançlarına uygun tesisler sunarak dünyanın dört bir yanından Müslüman turist çekmeye çalışıyor (Comcec, 2016). “Son yıllarda Malezya'nın helal turizm politika-

ları ve uygulamaları, bu sektörde en büyük paya sahip olan ülke olmasını sağlamıştır. Malezya birinci sırada yer alırken, Türkiye ikinci, Birleşik Arap Emirlikleri üçüncü, Singapur dördüncü ve Rusya beşinci sıradadır” (Çalık ve Adam, 2020).

Türkiye'de turizm, 1980'li yıllarda büyük bir atılım yaşamıştır. Helal turizm, İslam dinine mensup, helal duyarlılığı yüksek mütebedeyin turistlere yönelik inançları doğrultusunda gerçekleştirilen turizm faaliyetlerini kapsar. Bu bağlamda, helale duyarlı bireylerin seyahatlerinde dini vecibelerini yerine getirebilmelerine yardımcı olabilen helal konseptli oteller faaliyet göstermektedir (Pamukçu ve ark., 2020). Global manada, Müslüman nüfusun artışı ile beraber helal turizmin, turizm sektörü için önemli bir niş pazar haline geldiğini söylemek yerinde olacaktır. Bu durum, Türkiye için de Müslüman turistlere hizmet eden helal otel sayısının artmasını ifade etmektedir. Türkiye'nin nüfusunun %99,2'sini Müslümanlar oluşturduğu göz önüne alındığında, Müslüman-dini turizm hareketlerinin 90'lı yıllar itibariyle başladığı ve halen devam ettiği görülmektedir (Özdemir ve Yaylı, 2014).

4.2. Türkiye’de Helal Turizm Sertifikasyonu

Helâl turizmi diğer turizm türlerinden ayıran en önemli özellik, Müslümanların seyahatleri ve tatilleri sırasında İslam dininin kurallarının yerine getirme istekleridir. Helâl turizm pazarı hızla büyümekte ve çeşitli ülkeler bu pazardan pay almak için rekabete girmektedir. Türkiye, bu ülkeler arasında öne çıkmaktadır. Ülkemizde helâl turizmle ilgili yasal düzenlemelerin yapılması gereklidir. Helâl turizm konseptini benimseyen turizm işletmelerinin "helâl turizm" belgesine sahip olmaları gereklidir. Bu tür belgeler genellikle mes-

lek birlikleri veya Turizm Bakanlığı tarafından verilmektedir. Helâl konsepti uygulayan otellerin sayısı her geçen gün artmaktadır ve Türkiye genelinde helâl konseptine sahip işletme belgesine sahip otel sayısı yaklaşık olarak 200 civarındadır (Hacıoğlu, 2017).

5. Helal Oteller Ne Kadar Helal?

Helal oteller için ‘‘helal’’ ve ‘‘otel işletmeciliği’’ sözcükleri çok önemli iki terimdir. Yapılan araştırma ve gözlemler sonucu helâl turizm konseptinde hizmet sunan işletmelerin helâl ve otel işletmeciliği kavramlarını tam olarak sentezleyemedikleri gerçeği tespit edilmiştir. Bu tesislerden hizmet alan müşterilerin yapmış oldukları Őikyetlerden beklentilerini tam olarak karşılanamadığı anlaşılmaktadır. Bu araştırmalar, turizmi veya otel işletmeciliğini iyi anlayan işletmecilerin helâl kavramını tam anlamadıkları veya tam tersi durumda helâli anlayan işletmecilerin turizmi tam anlayamadıkları yönünde bulgular ortaya koymuştur. Bu sorunun zlebilmesi için en st düzeyden alt düzeye kadar tüm işletme personeline helal ve turizm ile ilgili eğitimlerin verilmesi yerinde olacaktır (Batman, 2017).

İslami konularda hassas olan Müslüman kadınlar, yaşadıkları Őehirlerdeki havuzlara veya tatil için gittikleri bölgelerde denize girerek yüzmek istemektedirler. Ancak, bu yerlerde genellikle tesettür sorunuyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Ülkemizde deniz kenarlarında tesettürlü kadınlara ayrılmış özel yerlerin pek bulunmaması nedeniyle, kadınların mahremiyet sınırları içinde tatil yapabilmesi, dinlenme ve yüzme konusunda ciddi bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Helâl turizm kapsamında, bu durum, tesettürün en önemli sorunlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Tatil yapmak ve denizden yararlanmak-

hem biyolojik hem de psikolojik bir ihtiyaçtır. Üstelik, yasaklayıcı veya reddedici bir yaklaşım yerine, Őer’i ölçülere uygun bir tatil imkânı oluşturmak bir zm nerisi olarak değerlendirilebilir (zdemir, 2017). Kur'an-ı Kerim'de örtünmeyi emreden birçok ayet bulunmaktadır. Bu konuda bir rnek, Ahzâb Suresi, 33/59. ayettir: ‘‘Ey Peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve müminlerin kadınlara (bir ihtiyaç için dışarı çıktıkları zaman) dış örtülerini üstlerine almalarını söyle. Onların tanınması ve incitilmemesi için en uygun olan budur. Allah bağışlayandır, esirgeyendir.’’ Bu bağlamda tesettürün önemi vurgulamakta ve ayrıca helal turizm ne çıkmaktadır. Ancak bu helal turizm kavramı içinde yer alan helal otellerin ne kadar helal olup olmadıkları tartışma konusudur.

Helal tatil otellerini diğer otellerden ayıran en önemli fark, dindar ve muhafazakâr insanların hassasiyetlerini dikkate alarak bunlara uygun seçenekler sunmalarındır. Bu kapsamda, helal tatil otellerinde yüzme havuzları ve plajlar, erkek ve kadınlar için ayrı ayrı düzenlenmelidir. Böylece kadınlar istedikleri Şekilde giyinip yüzebilme imkanına sahip olabilirler. Kamuoyunda ‘‘tesettür otel’’ olarak bilinen bu tesislerin sayısı son yıllarda 4-5 kat artarak günümüzde yeterli sayıya ulaşmış durumdadır. Ancak bunların ne kadarı tam helal ne kadar İslami ve helal otel İşletmeciliği sertifikaları olup olmadıkları konularında endişeler vardır. Varsa hangi firmadan alınmış ve ne kadar sürdürülebilir veya güvenilir? Burada alışan tüm personele helal eğitimi verilmiş mi ve yeni gelen çalışanlara helal konusunda oryantasyon eğitimleri veriliyor mu? Otellerde helal iç denetim yapılıyor mu? Bunlar bir ‘‘helal otel’’ için olmazsa olmaz Őartlarıdır.

Bu şartlar çerçevesinde bu otellerin "helal otel" standartlarına tam olarak uyup uymadıkları konularında endişeler vardır. Bu tür otellerin reklam ilanlarına bakıldığı zaman bazılarında birçok yanıltıcı bilgilerin olduğu ve aldatıcı beyanları görmek mümkün olabilmektedir. Örneğın, "tesettür otel" olarak adlandırılan ve denizden biraz uzakta olan, ayrıca denizde özel bir plajı bulunmayan otellerde denize giriş konusunda ciddi sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Bu tür oteller, mütedeyyin keşime konuyla ilgili net bilgiler vermeden tatil satışı yapabilir veya web sitelerinde bu konuda yeterli açıklama bulunmayabilir. Bu durum, tatilcilerin otele vardıklarında sürprizle karşılaşmalarına neden olabilir. Özellikle plajda denize girmek isteyen müşteriler için özel servislerle halk plajına ulaşım sağlanabilir, ancak bu uygulama helal otel işletmeciliğı açısından uygun bir yöntem olarak değerlendirilmemelidir (Batu, 2018). Bu konuyla ilgili yapılan bir araştırmada, "helal konseptli otellerin web sitelerinde helal otel sertifikası bilgisi, helal yiyecek-içecek, dini içerikli aktiviteler, çocuklara yönelik dini aktiviteler ve otele yakın inanç destinasyonları hizmeti sunma konusunda çok az bilgi bulunduğu, ayrıca içki satışı ve kumar olmaması bilgisi ile mahremiyet (bay-bayan ayrı olması) hizmetine dair bu otellerin %20'sinin web sitelerinde bilgi vermediğı" belirtilmektedir (Pamukçu ve Arpacı, 2016).

Günümüz helal turizm pazarında kendilerini muhafazakâr, İslami, alkolsüz vb. gibi tanıtan ve helal belgesi bulunmayan oteller, müşteri isteklerini karşılamakta güçlük çekebilmekte ve bu hizmeti talep eden dini hassasiyeti yüksek mütedeyyin turistlere bu hizmetlerin layıkıyla yerine getirilip getirilmediğı konusunda şüpheler vardır. Helal turizm sertifikasına sahip olma-

yan bu tür otellerde, müşteri memnuniyeti düşmekte ve müşterilerin güvenleri sarsılmaktadır. Mütedeyyin turistlere kaliteli hizmet verme ve pazarda güven ortamının sağlanması gibi konularda bu otellerin helal turizm sertifikasına önem vermeleri gerekmektedir (Pamukçu, 2017; Zengin ve Saripek, 2019).

İslami tatil otelleri, sadece havuz konusunda değıl; SPA, hamam, sauna ve dinlenme alanları gibi yerlerde de muhafazakâr ve mütedeyyin yapıya uygun alternatifler sunmak için kadınlar için ayrı bölümler oluşturmalıdır. Bazı oteller, bu bölümleri karışık sunabilmektedir; ancak en azından günün belli saatlerinde kadınlara ve belli saatlerinde erkeklere tahsis edilebilir. Ayrıca bu otellerde, ailelerin birlikte vakit geçirebilmeleri için restoranlar, kafeler ve eğlence alanları da bulunmaktadır. Alkollü bölümlerin yanı sıra alkolsüz bölümler de mevcuttur, bu sayede muhafazakâr tatilciler alkolsüz içecekleri tercih edebilirler. Ancak, bu tür otellerde sunulan içkiler ve ortam, helal (İslami) otel standartlarına tam olarak uymayabilir. Ayrıca, tatil süresince ibadetleri rahatça yerine getirmekte zorluk yaşanabilir. Bazı oteller, ibadet yeri olarak sadece odaları göstermektedir, bu da helal otel standartları açısından önemli bir eksiklik olarak değerlendirilebilir.

6. Helal Turizmde Sertifikasyon, Standardizasyon ve Akreditasyon

Helâl turizm ürünleri veya faaliyetlerinin gerçekten helâl olabilmesi için İslami kurallara ve helâl kriterlere tam bir bağıllık gerekmektedir. Dünya çapında helâl turizm hizmeti sunan bazı işletmeler, İslami kurallara tam uydıklarını ifade etmelerine rağmen, bazı araştırmacılar bu iddiaların işletmelerin helâl kriterlere ve İslami kurallara tam anlamıyla uymadığı yönünde

şüpheler taşımaktadır. Bu uygulamalar arasında; çalışanların konseptte uygun bir tekdüzeliğinin olmaması, kadın ve erkek çalışanların hizmet sunacağı ziyaretçi profilinde ve hizmet biçiminde bir hassasiyetin bulunmaması, eğence hizmetlerinin günümüz koşullarına uyarlanarak danslar, gösteriler, ocuk gösterileri, bazı otellerde Müslüman olmayan ziyaretçiler için alkolün bulunması ve uygunsuz televizyon kanallarının mevcut olduğu bazı işletmelerde gözlemlenmektedir (El-Gohary, 2016).

Helal sertifikalama, güvenilir, uzman ve tarafsız bir kurumun söz konusu üretimi denetlemesini, helal standartlarla uygun olarak üretimin yapıldığını doğrulamasını ve buna bağlı olarak onaylanmış bir belge vermesini gerektiren bir yöntemdir. Dünya genelinde helal gıda sertifikasyonu yapan kuruluşların akreditasyonu ve tanınırlığı için genel kabul görmüş bir yapı henüz yoktur. Bu problem, helal gıda sektörünün en önemli zorluklarından biri olarak görülmektedir (Sondevir, 2006).

Helal belge, dini bakımdan duyarlı "Müslümanların faydalandığı ve İslami kurallara uygunluğu onaylanan işletmelere verilen sertifikadır. Bu durumda iki tür İslami helal sertifika tanımı mevcuttur: Birincisi ürünlere verilen "helal gıda sertifikası" ve ikincisi ise hizmetlere verilen "helal hizmet sertifikası"dır. Özellikle dindar Müslüman kişilerin tatile ve helal otellere olan taleplerinin giderek artmış olması nedeniyle tatilini İslam inancı dâhilinde yapmak isteyenlere özel hizmet veren ve adı "helal otel işletmesi" olan otel işletmelerinin bu iki sertifikaya da sahip olmaları lazım" (Batu, 2018). Baysal (2017) tarafından ifade edildiği üzere, helal konsepti ile hizmet veren konaklama işletmelerinin İslam dininin emir ve yasakları konusunda

hassas olmaları gerekmektedir. Bu hassasiyet, işletmelerin řu kriterlere uygun olarak tasarlanmış olmalarını içermektedir: Yiyecek ve içecek hizmetlerinin İslam kurallarına uygun bir şekilde sunulması, helal gıda standartlarına ve hazırlık süreçlerine uyulması, işletmelerde alkol ve İslam dininde yasaklanmış diğer ürünlerin servis edilmemesi, kadın ve erkek faaliyet alanlarının birbirinden bağımsız olmasıdır.

Türkiye'de helal konseptte hizmet veren işletmelerle ilgili netlik eksikliği olduğu belirtilmiştir (Tekin, 2014). Ancak, bu duruma çözüm olarak çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından turizm tesisleri için helal standartlar belirlenmiştir (Özleyen ve Tepeci, 2017). Bu standartlar, helal belgelendirme faaliyetlerini içermektedir ve turizm işletmelerinin sundukları ürün veya hizmetlerin helal standartlara uygunluğunu değerlendirmek amacıyla kullanılmaktadır (Yener, 2014). Aynı zamanda bu belge kullanıcılara güven verici bir pazarlama etmenidir (Zengin ve Sarıipek, 2019). Standardizasyona sahip ürünler, insanlara güvenirlilik ve sağlık konusunda birtakım faydalar sağlamaktadır. Helal turizm standardizasyonu ise yakın zamanda gündeme gelmiş bir konudur (Pamukçu, 2017). Akreditasyon, bir kuruluşun sunduğu hizmetlerin güvenilirliğini, geçerliliğini ve kalitesini doğrulayan bir kalite altyapısıdır. Türk Akreditasyon Kurumu (TÜRKAK), Türkiye'de faaliyet gösteren uygunluk değerlendirme kuruluşlarını akredite eden bir kurumdur. 2001 yılında kurulan TÜRKAK, uluslararası standartlara uygunluk çerçevesinde kalite ve güvenirlilik sağlamak amacıyla faaliyet göstermektedir. Akreditasyon, müslüman tüketicilere yönelik helal belgelendirme süreçlerinde de önemli bir rol oynayabilir. Helal turizm sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin akredite edilmiş helal belge-

lendirme kuruluşları tarafından denetlenmesi, Müslüman turistlerin güvenini sağlamak açısından önemli olabilir. Bu bağlamda, helal turizmdeki hizmet sağlayıcılarının akredite kuruluşlarla işbirliği yapmaları, sundukları hizmetlerin kalitesini ve helal standartlara uygunluğunu güçlendirebilir (Zengin ve Sarıpek, 2019).

Helal otellerin sayısının artmasıyla birlikte, bu işletmeler helal hizmet verdiklerini ispatlamak amacıyla helal sertifikası talep etmeye başlamışlardır. Helal sertifikası, bir işletmenin sunduğu ürün veya hizmetin İslami kurallara uygun olduğunu gösteren bir belgedir. Özellikle gıda sektöründe faaliyet gösteren işletmeler için helal gıda belgesi, üretilen gıda ürünlerinin İslami kurallara uygunluğunu onaylayan bir belgedir. Bu belge, Müslüman tüketicilerin ürünleriyle ilgili güven duymalarını sağlamak açısından önemlidir. Helal oteller ve helal gıda belgesi gibi sertifikalar, helal turizm sektöründe şeffaflığı artırarak, müşteri memnuniyetini ve güvenini güçlendirebilir. (Adlbelge, 2020). Helal Gıda Standartları, günümüzde uluslararası ticaretin ortak dili haline gelen standartlar arasında yer almaktadır. Bu durum, bir ürünün helal olup olmadığının anlaşılmasının sadece sözlü taahhütlerle değil, standartlara uygunluğun sağlanmasıyla mümkün olduğunu göstermektedir. Uluslararası pazarlarda rekabet edebilmenin temelinde, standartlara uygun ve kaliteli hizmet ve mal üretiminin bulunması yer almaktadır. Bu nedenle, bu standartlar sadece ulusal değil, aynı zamanda uluslararası düzeyde de kabul görmektedir (Batu, 2012a).

"Helal otel" veya "helal turizm sertifikası," turizm sektöründe faaliyet gösteren konaklama, yiyecek ve içecek hizmetleri, aktiviteler, spor, etkinlik, gezi ve eğlence imkânları sunan işletmelere verilen bir

işletme belgesidir. Bu belge, İslami prensiplere ve helal kriterlere uygun hizmetler sunan işletmeleri tanımlar. Dindar Müslüman veya muhafazakâr bireyler, bu tür belgelere güvenerek "helal otel" veya "İslami otel" olarak adlandırılan işletmelerde tatil yapmayı tercih edebilirler. Helal turizm işletmeciliği için yeterlik belgesi veren firmalar, bu belgeleri verdikten sonra düzenli denetlemeler yaparak işletmelerin belirlenen helal standartlara uygunluğunu kontrol etmelidir. Ancak, bazı durumlarda yetersiz veya düzensiz denetleme yapıldığında veya işletmeler tarafından belirtilen standartlara uyulmadığında, helal belgelerin güvenilirliği sarsılabilir. Bu işletmelerin, helal belgeleri ile ilgili sürekli bir self kontrol sistemine sahip olmaları ve müşteri şikayetlerine açık bir şekilde yanıt vermeleri gerekmektedir. Belirttiğiniz gibi, "helal turizm" hizmeti sunan otellerin "helal sertifikalı" olmaları önemli bir faktördür. Ancak, bu sertifikaların değeri, düzenli ve etkili denetimlerle desteklendiğinde ortaya çıkar. Helal sertifikalı otellerin, belirli bir periyodiklikle ve bağımsız kuruluşlar tarafından denetlenmeleri gereklidir. Bu denetimler, işletmelerin belirlenen helal standartlara uygunluğunu sürekli olarak kontrol eder ve müşterilere güvenilir hizmet sunulduğunu sağlar. Ayrıca, helal belgesi veren firmaların da güvenilir ve tarafsız olmaları gerekir. Tüketiciler için, helal sertifikalı otellerin güncel sertifikalarını kontrol etmek ve bu sertifikaların geçerli olduğundan emin olmak önemlidir (Akyol ve Kılıç, 2014). Ancak Helal belgesi veren kuruluşların güvenilirliği ve sürdürülebilirliği, helal turizm sektöründe sağlanan hizmetlerin kalitesi ve güvenilirliği için kritik bir öneme sahiptir. İşte bu konuda dikkate alınması gereken bazı hususlar; Helal belgesi veren firma veya kuruluşun ulusal veya Uluslararası düzeyde tanınmış ve akredite edilmiş ol-

ması önemlidir. Helal sertifikası sağlayan kuruluşun düzenli olarak denetimler gerçekleştirmesi ve bu denetimlerin belirli bir periyot içinde tekrarlanması gerekir. Helal belgesi sağlayan firmaların kendi iç denetim mekanizmalarını kurmaları ve bu mekanizmalar aracılığıyla kendi süreçlerini denetlemeli, ayrıca müşteri geri bildirimleri yapılmalıdır. Bu işlem helal sertifikası sağlayan firmaların sundukları hizmetlerin kalitesi ve uygunluğu hakkında önemli bir bilgi kaynağı olabilir (Batu, 2018).

7. Helal Turizmde Helal Otel İşletmeciliği için Gerekli Kriterler

Müslüman turistler için önemli olan yüzme havuzları, spor tesisleri, mahrem ve mahrem sınırları olan turizm noktaları gibi bir Müslümanın kişisel ihtiyaçlarıdır. Helal turizmin ana karakterini oluşturan şey, Müslüman turistlerin değerlendirilebilir mescitler, helal yiyecek ve içecekler gibi temel taleplerinin karşılanmasıdır (Jelani, 2021).

Helal turizm, Müslümanların İslami inanca ve değerlere uygun bir şekilde seyahat etmelerini sağlayan bir turizm konseptidir. Helal turizm, sadece konaklama tesislerini değil, aynı zamanda seyahat ve tatil planlamasının her aşamasını İslami prensiplere uygun hale getirmeyi amaçlar. Helal turizm hızla büyüyen bir sektördür. Artan helal seyahat bilinci, dünya genelindeki Müslüman ziyaretçilerin, İslami prensiplere uygun tatil ve seyahat deneyimi arayışını yansıtmaktadır. Bu bilinçle hareket eden ziyaretçi sayısındaki artış, turizm sektöründe helal turizme yönelik talebin artmasına neden olmuştur. Bu artan talebi karşılamak adına birçok otel zinciri, helal turizm konseptine uygun tesisler geliştirmektedir (Halalbooking, 2009). Helal gıda kavramı, İslam hukuku açısından belirli

kriterlere uygun olarak üretilmiş veya hazırlanmiş gıdaları ifade eder. Örneğin, İslam'a göre kesim usullerine uygun olarak kesilmiş hayvan ürünleri, helal kabul edilir. Aynı zamanda, içerdikleri malzemelerin İslami kurallara uygun olması, İslami kurallara uygun tarzda üretilmiş veya paketlenmiş olması, helal kabul edilmeyen bir gıda ile temas içinde olması gerekir (Sondevir, 2006). Helal turizmin sağlanabilmesi bakımından tüketilecek olan tüm gıdaların helal olması gerekmektedir.

Helal gıda sertifikasyonu, Türkiye'de öncelikle belirli ülkelere yapılan ihracat için gereken bir belge olarak ortaya çıkmıştır. Ancak zaman içinde toplumsal talebin artmasıyla birlikte, helal gıda sertifikası iç piyasa tüketici kitlesi için de önemli hale gelmiştir. Türkiye'de helal gıda sertifikası veren kurum ve kuruluşların sayısının 60 civarında olduğu bilinmektedir. Bu kuruluşların büyük çoğunluğu, ISO 9001 ve ISO 22000 gibi kalite yönetim ve gıda güvenliği yönetim sistemlerini belgelendiren ticari tüzel kişiliklerdir (Sondevir, 2006). Helal gıda belgesi veren kurumların sayısı artmış olsa da, bu belgelerin takibi, kontrolü ve sürdürülebilirliği konusunda sorunlar yaşanabilmektedir. Bu durum, güvenilir helal sertifikaların önemini vurgular. Helal gıda veya helal hizmet sertifikası veren kurumların güvenilir ve uzmanlık alanlarında yetkin olmaları, belgelendirmelerin düzenli olarak denetlenmesi ve sürdürülebilirliğin sağlanması önemlidir. Sürdürülebilir helal gıda sertifikasyonu için titiz bir süreç ve etkin bir denetim sistemi gereklidir. Ancak günümüzde izlenebilirlik yapan güvenilir "helal gıda" veya "helal hizmet sertifikası" veren kurum sayısı oldukça sınırlıdır.

Tatil yapmak, denize girmek her insanın hakkıdır. İslami yaşam tarzını benimseyen

bireylerin normal otellerde tatil ihtiyaçlarını giderebilmeleri mümkün değildir. Bunun için son 10-15 yılın bir olgusu olan tesettür otel veya helal turizm gerçeği ortaya çıkmıştır. Helal oteller, bu kapsamda özellikle Müslüman misafirlerin dini ve kültürel hassasiyetlerini dikkate alarak hizmet sunmak zorundadır. Bu bağlamda Helal otellerin sağlanması gereken kriterler vardır ve bu kriterler arasında "Helal Kritik Kontrol Noktaları" (HKKN) nemli bir role sahiptir. Evet, İslami otel konseptinde tatilecilerin tatil deneyimini daha uygun ve rahat hale getirmek adına bir dizi kriterler bulunmaktadır. Bu kriterler, helal tatilin sağlanabilmesi için önemlidir. Helal konsept kontrolleri, otelde yer ayırtmadan başlayarak odanın konumuna, otelde bulunan mescit, havuz, plaj, restoran, ortak alanlar ve çalışanların helal uygulama bilgisini içerir ve tatilecinin kullanacağı her bir aracı kapsar (Batu, 2018). Bu helal kritik kontrol noktalarını gerekli kriterler şeklinde sıralayabiliriz.

Kriter 1. Oda ve Evlilik Cüzdanı

Misafirler İslami hükümlere uygun olarak odalarına yerleştirilmelidirler. Bu bağlamda çift olarak otele gelen misafirler arasında evlilik durumunu kontrol etmek amacıyla evlilik cüzdanı talep edilmelidir. Birinci derece yakın akraba olmayan kadın ve erkeğin aynı odada kalmalarına izin verilmemesi, resmi nikahı olmayıp sadece dini nikahı olduklarını belirten çiftlere evli muamelesi yapılmaması ve bunların aynı odada konaklamaya izin verilmemesi gerekir. Aksi durumda İslami bakımdan haram olan zina gibi durumlara sebep olunaından bu durum helal otelin helal belgesi zedelenmiş olacaktır. Bu da helal belgesine ters bir davranış şekli olacaktır.

Ayrıca "odaların tasarımı, aile mahremiyetine uygun olacak şekilde düzenlenme-

lidir. Odalarda kamera sistemi bulunmamalıdır, misafirlerin gizliliği korunmalıdır. Mini buzdolaplarında sadece helal sertifikalı içecekler bulundurulmalı, ayrıca banyo ve lavabolarda sertifikasız temizlik ve kozmetik ürünler bulundurulmamalıdır. Odalarda Kur'an-ı Kerim, temiz seccade ve tespih gibi dini materyaller bulundurulmalıdır. Odalarda kible yönü sabit bir şekilde belirtilmeli, tercihen namaz vakitlerini gösteren takvimler bulunmalıdır. Tuvaletlerin kibleye dönük olmamasına dikkat edilmeli ve tuvaletlerde uygun taharet sistemleri bulunmalıdır" (GİMDİS, 2005). İslami oteller, bu tür kuralları uygulayarak Müslüman misafirlerin helal normlara uygun bir konaklama geirmelelerine olanak tanımaya çalışırlar. Ancak, bu tür kuralların uygulanma şekli ve hassasiyeti otelden otele farklılık gösterebilir. Bu nedenle, misafirlerin rezervasyon yapmadan önce otelin politikalarını incelemeleri ve uygunluklarını kontrol etmeleri önemlidir. Ayrıca, ADL belgelendirme (2020)'ye göre; "helal otel sertifikasyonu; Otel odalarında bulunan televizyonlarda müstehcen içerikli televizyon kanalları kapatılmış olmalıdır. Odaların temizliği günlük olarak yapılmalı ve bu temizlik kayıt altına alınmalıdır. Otel müşterilerinin odalarında "İslami otel müşteri memnuniyet Őikayet ve öneri anket formu" bulunmalı ve misafirlerin görebileceği bir yerde, yanında kalemlerle birlikte yerleştirilmelidir. Odalarda temiz havlu, çarşaf ve yastık imkanı sağlanmalı ve bunların günlük temizlik ve değişimleri yeterli düzeyde yapılmalıdır".

Kriter 2. Mutfak-Kafe ve Büfe

"Tüm mutfaklar, restoranlar, kafeler ve büfeler helal ve tayyib Şartlara uygun olmalıdır. Bu, İslami kurallara ve temizlik standartlarına göre hazırlık yapılmasını

içerir. Mutfak ve restoranların temizlik işlemleri, helal temizlik prosedürlerine uygun olarak yapılmalıdır. Gıda satın alma prosedürleri, belirli bir yol haritasına göre düzenlenmeli ve gıda alımları belirli standartlara uygun olmalıdır. Dört mezhebe göre, şüpheli ve haram hiçbir gıda işletmede bulundurulmamalıdır. Çapraz bulaşmaları önlemek için belirli tedbirler alınmalıdır. Taşıma ve depolama prosedürleri eksiksiz bir şekilde uygulanmalıdır. İşletmeye sadece helal kapsamında olan gıdalar alınmalıdır. Temizlik ve dezenfeksiyon işlemleri haram alkol bazlı olmamalıdır. Tüm mutfak araç ve gereçleri hijyenik şartlara uygun olarak rutin olarak temizlenmelidir. Restoranlar, kafeler ve büfelerde helal menüler bulundurulmalıdır. Bu menüler, İslami kurallara uygun olarak hazırlanan yiyecek ve içecekleri içermelidir. Dünya İslam ülkelerinden gelen farklı mezheplere sahip Müslüman müşteriler için, restoranlarda, kafelerde ve büfelerde uygun mezheplere ait logoların yerleştirilmesi gerekmektedir” (GİMDES 2005). ADL belge (2020) ye göre; “Mutfak ve yemek alanlarının temizliği düzenli olarak yapılmalıdır. Hijyen standartlarına uygun bir ortamda yemek hazırlığı yapılmalıdır. Çalışanların kişisel bakımı düzenli olarak kontrol edilmelidir. Bu, temizlik, uygun kıyafetler, tırnak bakımı ve takı kontrolünü içerir. Mutfaklarda HACCP kuralları uygulanmalıdır”.

Kriter 3. Helal Yiyecek ve İçecek

Dindar ve bilinçli Müslümanların sayısının artmasıyla birlikte, helal ürün talebinde de önemli bir artış görülmektedir. Bu durum, tüketicilerin ürünlerin üretim süreçleri ve içerikleri konusunda daha bilinçli olmalarından kaynaklanmaktadır. Türkiye'de helal sertifikalı ürünlerin talep görmesi, tüketicilerin güvenli ve helal

ürün tüketme isteğiyle doğrudan ilişkilidir. Ancak piyasada para kazanmak için helal olmayan birçok hileli üretim yapan merdiven altı üreticiler mevcuttur. Dindar Müslümanların eğitim seviyelerinin artması ve gelir düzeylerinin yükselmesi, bu tüketicilerin daha seçici ve bilinçli bir şekilde alışveriş yapmalarına olanak tanımaktadır. Bu durum, helal ürün talebinin sadece bir dinî gereklilik değil, aynı zamanda daha sağlıklı ve güvenilir ürünler tercih etme eğiliminden kaynaklanmaktadır.

İçki ve uyuşturucu gibi belli başlı maddeler İslam'da haram (yasak) kabul edilir. Bu nedenle helal otellerde bu tür maddelerin satılması veya bulundurulması mümkün değildir. Helal kavramı, İslami kurallara uygun, meşru ve yasal olanı ifade eder. Bu kapsamda helal oteller, müşterilere içki ve uyuşturucu gibi haram olan ürünleri sunmazlar. İslam'a göre temiz ve helal olan gıda ve içeceklerle, ahlaki kurallara uygun bir ortam sunarlar.

Kur'an-ı Kerim'in Maide Suresi'nin 87. ayetinde, Allah'ın insanlara helal kıldığı temiz şeyleri haram etmemelerini ve sınırları aşmamalarını emretmektedir. Aşırıktan kaçınmak, İslam'ın genel prensiplerinden biridir. Bu prensiplere uygun yaşamak, Müslümanlar için bir ibadet olarak kabul edilir. Bu nedenle helal turizm ve helal gıda konseptleri, İslami değerlere uygun tatil yapmak isteyen Müslümanlar için önemli hale gelmiştir. Ayrıca, Bakara Suresi'nin 168. ayetinde, insanlara yeryüzündeki helal ve temiz rızıklardan yemeleleri konusunda bir öğüt içermektedir. Ayette geçen "Şeytanın adımlarına uymayınız" ifadesi, insanların helal olan şeyleri terk edip harama yönelmemeleri, Allah'ın izin verdiği sınırlar içinde yaşamaları gerektiği uyarısını içerir. Literatürde helal gıda,

İslam dini kurallarına uygun olarak üretilmiş, hazırlanmış, kesilmiş, temiz, hijyenik ve sağlığa zararlı olmayan besinleri ifade eder. Helal gıda kavramı, uluslararası The Codex Alimentarius Komisyonu dokümanlarında "İslami kurallar doğrultusunda izin verilen gıda" anlamında yer alır ve "İslami kurallara göre yasak olan herhangi bir unsuru içermeyen, bu unsurlardan arındırılmış yerlerde veya cihazlarda hazırlanan, işlenen, taşınan ve depolanan, bu durumların dışında üretilen herhangi bir gıda ile hazırlama, işleme, taşıma ve depolama aşamasında direkt temasta olmayan ürün" olarak tanımlanır. Helal gıda konsepti, Müslümanlar için dini inançlarına uygun, temiz ve güvenilir gıda tüketimini teşvik etmeyi amaçlar (Riaz ve Chaudry, 2004; Köseoğlu, 2014).

Helal gıda, çiftlikten çatala kadar tümüyle İslami kurallara uygun olarak hazırlanan gıdayı ifade eder. Diğer bir ifadeyle helal gıda, bitkisel, hayvansal, kimyasal veya mikrobiyal kaynaklı gıda ürünlerinin ham madde, işlem yardımcı maddeleri, bileşenleri, katkı maddeleri, üretim yöntemleri, işletme şartları ve ek olarak paketlemenin İslami kurallara göre yapılmış olmasını ifade eder (Yıldırım, 2011; Batu, 2015). Helal gıda konsepti İslam hukukuna uygun olarak kesilmiş hayvanların etini, domuz eti, ölmüş hayvanların etini, kanı, Allah'tan başkası adına kesilen hayvanların etini, boğulmuş, darbe sonucu ölmüş, yüksekten düşerek ölmüş, boynuzlanarak ölmüş ve yırtıcı hayvan tarafından parçalanmış hayvanların etini haram kılar. Ayrıca içeceklerde alkol veya içmeyeceğimiz diğer haram maddelerin bulunmaması gereklidir (Riaz and Chaudry, 2004; Batu, 2012b; SMIIC 1, 2019). Bu nedenle İşlenmiş gıdalarda gıdanın ambalajında sadece "İçinde domuz eti yoktur" veya "İçinde alkol yoktur" ifadeleri onların he-

lal olmaları için yeterli olmaz. Gıda ve içecek ürünlerinin tamamen helal olabilmesi için üretim aşamalarının, kullanılan malzemelerin ve işleme süreçlerinin İslami kurallara uygun olması gerekir. Çünkü haram olan yiyecek sadece domuz eti değildir. Dini bakımdan usulüne uygun olarak kesilmemiş hayvanların eti ile köpek, kedi, kurt, fare gibi birçok hayvanın eti de helal değildir. Helal sertifikalar, üreticilerin ürünlerinin tüm üretim proseslerinde helal standartlara uygun olduğunu belgelendirmelerine yardımcı olur (Karaman, 2012). Bazı ürünlerin helal veya haram olarak sınıflandırılması kolay olabilir, ancak bazıları için durum daha karmaşık olabilir. Kuşkulu veya şüpheli ürünler genellikle belirli bir sertifikasyon veya doğrulama sürecine ihtiyaç duyarlar. Özellikle katkı maddelerinin veya içeriklerin kaynağının bilinmemesi, ürünün helal statüsü konusunda belirsizlik yaratabilir. Bu tür durumlarda, ürünlerin helal sertifikalarla belgelendirilmiş olması, tüketicilere ve kullanıcılara ürünün İslami kurallara uygun olduğu konusunda güvence sağlayabilir. Bu süreç, şeffaflığı artırarak tüketicilerin güvenini kazanmaya yardımcı olabilir (Batu, 2012a).

Günümüzde alkolsüz içeceklerin çeşitliliği oldukça geniştir. Bu içecekler, içerisinde alkol bulunmayan ve genellikle doğal içeriklere dayalı olarak üretilen içeceklerdir. Helal dairesi keyfe kâfi gelecek kadar geniştir. Zira dindar bir Müslümana haramları aratmayacak kadar çoktur ve yeterlidir. Su, çay, kahve, meyve suları, asitli içecekler, sodalar, kakao gibi içecekler, alkolsüz içecek kategorisine girmektedir. Bu içecekler, geniş bir helal dairesine sahiptir, çünkü içerisinde haram unsurları bulunmamakta ve genellikle İslami kurallara uygun olarak üretilmektedir. Alkolsüz içecekler tebliği, çeşitli alkolsüz içecek

kategorilerini kapsayan bir düzenlemeyi ifade eder. Bu düzenleme, içecek sektöründe üretilen ve tüketime sunulan bazı ürün kategorilerini belirler (Alkolsüz İçecekler Tebliği, 2007).

Bu bağlamda (GİMDES, 2005) e göre; “Tüm mutfaklar, restoranlar, kafeler ve büfeler helal ve tayyib şartlara riayet etmeli, sanitasyonları temizlik prosedürlerine göre yapılmalı, gıdalar için yol haritasında belirtilecek hususlara göre satın alma prosedürü oluşturmalıdır. İşletmeler, dört mezhebe göre haram ve şüpheli gıdaları bulundurmamalıdır. Bu, gıda tedarikçilerinin seçiminden başlayarak işletme içindeki tüm süreçleri kapsamalıdır. Mutfak, restoran, kafe ve büfelerde kritik kontrol noktalarını belirten tabloların bulunması önemlidir. Personel, bu tablolara her an erişebilmelidir. Hijyen standartlarına uygun olarak çapraz bulaşmaları engellemek için önlemler alınmalıdır. Ayrıca, taşıma ve depolama prosedürlerine dikkat edilmelidir. İşletmeye sadece helal kapsamındaki gıdaların satın alınması gerekir. İşletme çalışanları, hijyen kuralları konusunda eğitilmeli ve bu kurallara uymaları sağlanmalıdır”.

Bütün bunların yanında ADL belge (2020)'ye göre; “İslami otel helal sertifikası almak isteyen bir otelin, genel olarak helal gıda sertifikası şartlarına uygunluğu sağlaması gerekmektedir. Bunun yanı sıra, otelde alkollü içki satışına ve tüketimine izin verilmemelidir. İslami prensiplere uygun bir şekilde, alkolsüz bir ortam sağlanmalıdır. Yiyecek stokları günlük ve haftalık olarak takip edilmeli ve gerektiğinde tedbirler alınmalıdır. Otel içerisine dışarıdan uygun olmayan gıdaların alınmasına izin verilmemelidir. Mutfakta Tehlike Analizi ve Kritik Kontrol Noktaları (HACCP) kuralları uygulanmalıdır. Gıda

üretim metotları, İslami üretim çerçevesi dışına çıkmamalıdır. Bu şartlar, otelin helal sertifikası alabilmesi için yerine getirmesi gereken temel gereksinimleri içermektedir”.

Kriter 4. Ortak Alanlar

Helal tatil anlayışıyla hizmet veren oteller, özellikle dindar Müslüman kesimin arzularını ve isteklerini karşılamayı amaçlar. İslam inancına göre yaşayan Müslümanlar için, cinsiyetlere özel havuzlar ve plajlar gibi tesislerin bulunması önemli bir gerekliliktir. Bu, özellikle dindar Müslüman bayanlar için, denizde yüzerken yabancı erkeklerle karşılaşmaktan kaynaklanan rahatsızlığı önlemek amacıyla uygulanır. Dindar Müslümanların aileleriyle birlikte rahatça tatil yapabilmeleri için, helal oteller bu tür ihtiyaçları göz önünde bulundurarak tesislerini düzenlerler. Bu sayede eşler, aileleriyle birlikte tatillerini güven içinde ve rahat bir şekilde yapabilirler. Bütün bunların yanında dindar olmayan birçok bayan da, özellikle erkeklerin bulunmadığı özel alanlarda denize veya havuza girmeyi tercih edebilir. Helal oteller, bu ihtiyacı göz önünde bulundurarak, ayrı plajlar, havuzlar ve diğer tesisler gibi düzenlemeler yapar. Helal otellerde genellikle özel plajlar, ailelere özel havuzlar veya belirli saatlerde cinsiyet ayrımı gibi uygulamalar, dindar olmayan bayanların da rahatça tatil yapabilmelerini sağlar. Ayrıca, oteller genellikle belirli kurallara uygun olarak giyinme konusunda yönergeler sunar.

Kumarhane, gazino gibi yerler ve bazı eğlence araçları İslam'ın prensiplerine aykırıdır ve bu nedenle de helal sertifikalı otellerde bulunmamalıdır. Helal otellerdeki aktiviteler ve hizmetler, İslami değerlere uygun olacak şekilde düzenlenmelidir. GİMDES (2005)'e göre; masaj salonları

gibi yerlerde karşı cinslerin bir arada bulunmamasına özen gösterilir, kullanılan ürünlerin helal sertifikalı olması sağlanır ve kişilerin kılık kıyafetlerinin İslami hükümlere uygun olmasına dikkat edilir. Ayrıca, sağlık tesisleri olan termal kaplıcalar ve yüzme havuzları da cinsiyetler arası ayrıma göre düzenlenmeli, sağlık görevlileri ve doktorların cinsiyet ayrımına dikkat etmesi gibi konularda özen gösterilir. Özellikle erkek ve kadınlar için ayrı yüzme havuzları ve plajlar tahsis edilmesi, aile plajı uygulamasına izin verilmemesi ve mahremiyeti tehlikeye atabilecek durumlar için gerekli önlemlerin alınması, hemcinsleri arasında dahi giyim ve kuşama dikkat edilmesi dindar Müslüman misafirlere için önemlidir. Kadınlar için tahsis edilen havuz vb alanların otel odalarından veya başka yerlerden görülemez olması, kamera, fotoğraf makinesi, cep telefonu gibi cihazların kullanımına izin verilmemesi ve bu alanlara erkeklerin yanlışlıkla girişlerini önlemek için ayrımlar sağlanması, konaklayanların mahremiyetlerinin korunması açısından önem arz etmektedir (GİMDES, 2005).

“İşletmeye ait bir cami bulunmalı ve caminin temizliği ve bakımı düzenli olarak sağlanmalıdır. İşletme içinde çocuklar için oyun alanları düzenlenmeli ve bu alanlarda gözetim yapacak yetkili personel buldurulmalıdır. İşletme içinde İslami hassasiyeti zedeleyecek animasyon veya eğlence programları düzenlenmemeli, reklam, afiş ve panolarda müstehcen içerik buldurulmamalıdır. Misafirlere ve personel, dekolte olmayan ve İslami ölçülere uygun elbiseler giymelidir. Uygunsuz kıyafetli misafirlere uyarılmalı veya tesise kabul edilmemelidir” (GİMDES, 2005). Mescitler, etraftan gelebilecek gürültü ve müzik sesini geçirmeyecek şekilde izole edilmelidir. Eğer otelde Cuma namazı

kılınıyorsa, yakındaki camilere ulaşım için yeterli servis imkanı sağlanmalıdır.

Kriter 5. İşletme Yönetimi ve Çalışanlar

İşletmenin en yetkili kişisi, helal bir otel veya konaklama tesisine sahip olduğunun bilincinde olmalıdır. Bu bilinç, organizasyonun genel yapısını etkiler ve helal konseptte uygun bir ortamın oluşturulmasına öncülük eder. Be nedenle işletme personeli seğilirken, helal konseptine uygunluğa ve dindar Müslüman misafirlere hizmet verebilme yeteneğine sahip kişiler tercih edilmelidir. İşletme yönetimi ve çalışan personel helal turizm ve mutfak konularında eğitim almış olmalıdır. Müşteri şikayetleri ciddiyle ele alınmalıdır. Her türlü şikayet, düzeltici ve önleyici faaliyetlerle değerlendirilmeli ve ivedi olarak yerine getirilmelidir (GİMDES, 2005). Bu tedbirler, işletmenin helal konseptte uygun bir şekilde yönetilmesini ve dindar Müslüman misafirlere uygun bir konaklama deneyimi sunulması için gereklidir. Otel personeli arasında İç helal denetçiler olmalıdır. Bu kişiler helal işletmeciliği konusunda uzman ve yetkin kişiler olmalıdır. Bu helal işletmecilik için temel prensiplerden birisi olan iç helal denetçiler, işletmenin helal standartlarına uygunluğunu değerlendirebilmek adına kritik kontrol noktalarını belirlemeli ve uygulamalıdır. İç helal denetçiler, belirlenen kritik kontrol noktalarını düzenli olarak denetlemeli ve gözden geçirmelidir. Bu, işletmenin sürekli olarak helal standartlarına uygunluğunu sağlamak için önemlidir. Eğer bir uygunsuzluk veya sorun tespit edilirse, iç helal denetçiler hızlı bir şekilde düzeltici ve önleyici faaliyetleri başlatmalıdır. Ayrıca, iç helal denetçiler, işletme personeli helal standartları konusunda düzenli olarak eğitmeli ve bilgilendirmelidir.

Ayrıca ADL belge (2020)'ye göre "Otele gelen her misafire, otelin İslami alt yapısını ve dikkat edilmesi gereken İslami otel konseptini anlatan bir broşür verilmelidir. Otel, acil durumlar için bir plan oluşturmalıdır. Otel bünyesinde düzenlenen tur organizasyonları, İslami şartlara uygun olarak hazırlanmalı ve denetlenmelidir. Otele dışarıdan dahil edilen etkinlikler de İslami emir ve yasaklara uygun olmalıdır. Otel mutfağında çalışanlar, helal gıda üretimi ile ilgili olarak gerekli eğitimlere tabi tutulmalıdır. Otel, bir helal yönetim sistemi sorumlusu atamalıdır. Bu sorumlu, otelin farklı alanları, özellikle mutfak, depolama alanları, soğutucular ve gıda satın alımları gibi helal gıda ile ilgili her yönü düzenli ve planlı bir şekilde yürütmeli ve gerektiğinde iç denetimi gerçekleştirmelidir. Mutfak ve yemek alanlarının temizliği düzenli olarak kontrol edilmelidir. Ayrıca, çalışanların kişisel bakım, kıyafet, tırnak, takı gibi hijyenik durumları da periyodik olarak kontrol edilmelidir.

8. Sonuç ve Öneriler

Helal otel işletmeciliği ve İslami tatil konsepti, İslam dininin öğretilerine uygun bir tatil deneyimi sunma amacını taşır. Bu kapsamda bazı temel helal kriterler şunlar olabilir: İslami oteller, alkolsüz içecekler ve helal gıda sunumuna özen gösterir. Tesiste sunulan yiyeceklerin İslami kurallara uygun şekilde hazırlanması, işlenmesi ve servis edilmesini sağlar. Tesiste erkek ve kadınlar için ayrı yüzme havuzları, plajlar ve dinlenme alanları gibi alanlarda cinsiyet ayrımına saygı gösterilir. Bu, misafirlerin İslami prensiplere uygun bir şekilde tatil yapmalarını sağlar. İslami oteller, tesettüre uygun giyim kurallarına dikkat eder. Personel ve misafirlerden istenilen kıyafet standartları İslami prensiplere uygun olmalıdır. Tesiste düzenle-

nen etkinlikler, İslami prensiplere uygun olmalıdır. Müstehcen içerikten uzak, ahlaki değerlere saygılı aktiviteler ve eğlenceler tercih edilir. Tesiste genel temizlik ve hijyen standartlarına uyulur. Özellikle mutfak ve gıda hazırlama alanlarında hijyen kurallarına büyük bir titizlikle riayet edilir. Bütün bu kriterler, helal otel işletmeciliğinin temel prensiplerini oluşturur ve İslami tatil anlayışını benimseyen misafirlere uygun bir ortam sunar.

7. Kaynaklar

Akyol, M. ve Kılıç, Ö. (2014). Internet and halal tourism marketing. *Turkish Studies-International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/8 Summer 2014, p. 171-186, Ankara, Türkiye.

Akpınar, A. (2017). Helal turizme katkı açısından Kur'an aydınlığında seyahat. 1. International Halal Tourism Congress / 07-09 April 2017. *Proceedings Books*. p. 5-17, Alanya, Türkiye.

Alkolsüz-İçecekler-Tebliği, (2007). Türk gıda kodeksi alkolsüz içecekler tebliği. (Tebliğ No: 2007/26). *Resmî Gazete*. 15 Haziran Cuma. Sayı: 26553.

Adlbelge, (2020). Helal otel sertifikası. <https://www.adlbelge.com/helal-otel-sertifikasi>

Arpacı, Ö., Uğurlu, K. ve Batman, O. (2015). Helal konseptli işletmelerine yönelik yapılan müşteri şikayetleri üzerine bir araştırma. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6 (11): 181-198.

Batman, O. (2015), "Helal turizm", *Zafer Bilim-Araştırma Kültür-Sanat Dergisi*, Eylül-2015, Sayı: 465, s.50-51.

Batman, O. (2017). Sorularla helal turizm/helal turizm nedir veya ne değildir? 1. International Halal Tourism Congress / 07-09 April 2017 / *Proceedings Books*. p. 30-32, Alanya, Turkey

Battour, M., Salabeldeen, M., Mady, K. and Elsotouhy, M. (2021). Halal tourism: What is next for sustainability? *Journal of Islamic Tourism*. 1: 80-91.

Batu, A. (2012a). Türkiye’de helal (mahzursuz) gıda ve helal belgelendirme sistemi. Teknolojik Araştırmalar. GTED, 2012(7): 51-61.

Batu, A. (2012b). Helal (mahzursuz) gıda belgelendirmesindeki sorunlar ve çözüm önerileri. Teknolojik Araştırmalar, GTED, 7(2): 60-75.

Batu, A. (2015). Türk-İslam kültüründe ve günümüz dengeli, sağlıklı ve helal beslenmede Hz. Muhammed öğretisi. Turkish Studies International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 10 (2): 69-100.

Batu, A. (2018). Helal otel işletmeciliğinde helal kritik kontrol noktaları. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 67, Mart 2018, s. 1-11.

Batu, A. (2022). Helal gastronomi ve helal sertifikalı gıda (beslenme) kültürü. Helal ve Etik Araştırmalar Dergisi 4 (1): 44-61

Baysal, D. (2017). Türkiye’de Helal Turizm. Karadeniz, 36: 89-103.

Comcec, (2016). Muslim friendly tourism: Comcec coordination office. Developing and

Marketing MFT Products and Services In the OIC Member Countries. Standing Committee for Economic and Commercial Cooperation of the Organization of Islamic Cooperation (Comcec). https://sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Muslim_Friendly_Tourism_MFT_Developing_and_Marketing_MFT_Products_and_Services_in_the_OIC_Member_States%E2%80%8B.pdf Erişim tarihi: 26.11.2023.

Çalık, A. ve Adam, A. (2020). Helal turizm: Teorik bir inceleme. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 50: 487-502.

Çetin, C. (2017). Dünyada parlayan yıldız helal turizm. 1. International Halal Tourism – Congress / 07-09 April 2017 / Proceedings Books. p. 18-19 Alanya, Turkey.

El-Gohary, H. (2016). Halal tourism, Is it really halal? Tourism Management Perspectives, 19, 124-130.

Gimdes, (2005). Helal turizm için GİMDES helal Standardı” Helal Otel Nasıl Olmalı? <http://www.gimdes.org/helal-otel-nasil-olmalı-2.html>.

Halalbooking, (2009). Helal turizm? <https://tr.halalbooking.com/alternatif-tatil.html>

Hassan, A.R. (2007). Islamic tourism. Revisited. <http://www.islamictourism.com/PDFs/Issue%2032/English/2.pdf>, Erişim tarihi: 1 Ekim 2015.

Hacıoğlu, N. (2017). Türkiye’de helal turizm. 1. International Halal Tourism Congress / 07-09 April 2017. Proceedings Books. p. 29 Alanya, Turkey.

Jafari, J. ve Scott, N. (2014). Muslim world and its tourisms. Annals Of Tourism Research, 44 (2014): 1–19.

Jelani, A.K. (2021). West nusa tenggara’da helal turizm işletmeciliğinin standardizasyonu. Pena Justisia: 20 (2): 74-87.

Karaman, H. (2012). Helal gıda (1-2). [http://www.gidahareketi.org/Helal-Gida-\(1-2\)-585-yazisi.aspx](http://www.gidahareketi.org/Helal-Gida-(1-2)-585-yazisi.aspx)

Köseoğlu, A. (2014). Helal belgelendirme gerekliliği. Değerlendirme Notu. Mevlâna Kalkınma Ajansı. Raporu. s:18, 20.08.2014. Konya, Türkiye.

Oflaz, M. (2015). Turistik ürün çeşidi olarak helâl turizm konsepti uygulayan konaklama tesislerinde müşteri algıları. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.

Özdemir, M. (2017). Helal turizm ve tesettür problemi. 1. International Halal Tourism Congress / 07-09 April 2017 / Proceedings Books. p. 91-98 Alanya, Turkey

Özdemir, H. ve Yaylı, A. (2014). Tüketicilerin helâl sertifikalı ürün tercihleri üzerine bir araştırma: İstanbul İli Örneği, İşletme Araştırmaları Dergisi, 6 (1): 183-202.

Özleyen, E. ve Tepeci, M. (2017), Turizm akademisyenlerinin Türkiye’de helal turizm pazarının gelişimine bakış açıları. 1. International Halal Congress, S. 621-635. Antalya, Türkiye.

Pamukçu, H. ve Arpacı, Ö. (2016). Helal konseptli otel işletmelerinin web sitelerinin analizi. Çatalhöyük Uluslararası Turizm ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, (1): 147-160.

Pamukçu, H. (2017). Konaklama işletmelerinde helal turizm standardizasyonu önerisi. Doktora Tezi. Hüseyin Pamukçu. Doktora Tezi. T.C. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilim-

ler Enstitüsü. Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Sakarya.

Pamukçu, H., Saraç, Ö. ve Batman, O. (2020). Helale duyarlı turistlerde sürdürülebilir turizm gelişmesine yönelik algı araştırması. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(4): 2600-2610.

Pavlova, I. (2011). "Bosnia sees high promise in halal tourism", *Business Source Complete*.

Riaz, M. N. and Chaudry, M., M. (2004). *Halal food production*. CRC Press LLC, 2000 N.W. Corporate Blvd., Boca Raton, Florida 33431. USA.

Samori, Z., Sallah, M., Z., N., Khalid, M., M. (2016). Current trends on halal tourism: Cases On Selected Asian Countries, *Tourism Management Perspectives*, 19(2016): 131-136.

Sondevir, (2006-2016). Helal gıda sektörü 150 milyar dolara yükseldi. <http://www.sondevir.com/?aType=haber&ArticleID=196906>

Smiic 1, (2019). OIC/SMIIC 1:2019, Helal gıda için genel standartlar. İstanbul Dünya Ticaret Merkezi A1 Blok No: 436-437-438 K:14 Yeşilköy, Bakırköy – İstanbul, Türkiye,

Tekin, A. Ö. (2014). İslami turizm: Dünyadaki ve Türkiye'deki genel durum üzerine bir

inceleme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 29(7): 750-766. www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581.

Tourismtoday, (2015). İslami turizmin hedefi ne? <http://www.tourismtoday.net/islami-turizmin-hedefi-ne-41752h.htm>

Turkiyeturizm, (2016). Türkiye "helal turizm" in cenneti. http://www.turkiyeturizm.com/news_print.php?id=49735

Yıldırım, B. (2011). Helal gıda. <http://www.gidagundemi.com/helal-gida-makale,17.html>

Wikipedia, (2016). Muhafazakârlık. *Wikipedia, özgür ansiklopedi*. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Muhafazak%C3%A2r%C4%B1k>

Yener, D. (2014), Tüketicilerin helal sertifikalı ürünlere karşı tutumlarını etkileyen faktörler ve risk algısı. İstanbul: Beyaz Lojistik Myo Yayınları.

Zengin, B. ve Saripek, S. (2019). Helal turizm. *Turizm Okumaları III*. (Ed. Prof. Dr. Sami Karacan). Umutepe Yayın No: 200, Turizm Dizisi: 2. ISBN: 978-605-2012-09-3.

Zulkifli, W. Rahman, S. Awang, K. and Man, Y. (2011). Developing the framework for halal friendly tourism in Malaysia. *International Business Management*, 5, (6): 295-302.